

Ганна Холод, канд. філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-2479-9721

e-mail: annakholod@ukr.net

Навчально-науковий інститут психології
та соціальних наук

Міжрегіональної академії управління персоналом, Київ

СПЕЦИФІКА МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ДІТЕЙ В ОПОВІДАННЯХ "ЯК ЗАКУВАЛА ЗОЗУЛЯ", "ТИХОНЯ", "ЛІСНИКОВА ДОЧКА"

Мета дослідження полягала в з'ясуванні специфіки моделювання образів дітей в оповіданнях В. Земляка "Як закувала зозуля", "Тихоня", "Лісникова дочка". Для досягнення вищезазначеної мети було використано описовий, біографічний методи, метод аналізу, метод синтезу. У результаті дослідження з'ясовано, що для більш ґрунтовного моделювання образу дітей автор обрав гетеродієгетичну нарацію. Завдяки антитезі В. Земляк виокремив дітей-персонажів із загалу й виразнив їхню особливість концептом дива на рівні міжособистісних стосунків та їхніх здібностей. Моделюючи образи дітей, автор використовує різні засоби характеротворення, звертаючи особливу увагу на деталі, емоційні стани персонажів, специфіку комунікації із тваринами, літніми людьми.

Ключові слова: образ дитини, концепт "диво", гетеродієгетичний наратор, антитеза.

Вступ. Багато українських письменників, зокрема І. Франко, В. Стефаник, С. Васильченка, М. Яцків, М. Коцюбинський, М. Вінграновський, Г. Тютюнник тощо, у своїх творах приділяли увагу моделюванню образу дітей, висвітленню специфіки формування їхньої особистості, комунікації із зовнішнім світом. Актуальна в будь-які часи тема дитинства привернула увагу літературознавців С. Бадер [1], Д. Єсипенко [2], С. Ленської [7], Т. Лопушан [8], Т. Клейменової [6], К. Осадчої [10] тощо, які у своїх статтях презентували різні вектори її дослідження. Відзначимо, що світ дитинства в оповіданнях В. Земляка "Як закувала зозуля", "Тихоня", "Лісникова дочка" ще не було

ґрунтовно висвітлено науковцями, що, на нашу думку, певною мірою зумовлює актуальність обраної нами теми.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку моделювання образів дітей в оповіданнях В. Земляка "Як закувала зозуля", "Тихоня", "Лісникова дочка".

Об'єкт дослідження – образи дітей в оповіданнях В. Земляка "Як закувала зозуля", "Тихоня", "Лісникова дочка".

Предмет дослідження – специфіка моделювання образів дітей в оповіданнях В. Земляка "Як закувала зозуля", "Тихоня", "Лісникова дочка".

Методи дослідження – описовий метод, метод аналізу, метод синтезу, біографічний метод.

Результати дослідження. В оповіданні "Як закувала зозуля" (1952), заголовок якого, на нашу думку, крім інформаційної, виконує інтригуючу функцію й з огляду на сюжет твору, де йдеться про штучну зозулю на годиннику, дає реципієнту оманливий горизонт сподівань, орієнтований на створення дива, змодельовано образ хлопчика Михася – творця дива для людей поважного віку. Інформація про дивовижну подію, зокрема вдалий ремонт Михасем старого бабусиного годинника із зозулею, що не працював багато років і лагодити який відмовлялися майстри-професіонали, зацікавила всіх мешканців села Вигода, які приходили послухати кування зозулі ("І справді, мідна зозуля набралася духу і так славно утяла, як ото на весні в лузі, коли чуємо її вперше: хочеш не хочеш, а мусиш лічити. Баба бачила, що всі тихенько лічать" [5]). Спочатку в оповідання відбувається окреслення образу Михася завдяки його вчинку, що презентує не тільки його шанобливе ставлення до бабусі Устини, яка тривалий час зберігала зламану річ і дуже зраділа її відновленню, а й інтереси та здібності хлопчика, схвальній загальній характеристиці Устини сучасних дітей, спроектованій з огляду на контекст ситуації на її онука. Використана антитеза (" – Ото ниньки діти! – мітингувала посеред хати баба Устина. – Інший дорослий того незугарний, що вони можуть. Я ж цей годинник носила до міста. "Е, бабо, – сказав майстер, – пора в музей такі речі". А Михась, видите, все поставив на своє місце... – І знову показала на годинник: – О, о, зараз ще куватиме!.. Ага,

чули, які тепер діти?.. А що буде далі? То ж закон вийшов учитися на всі руки, аби люди всьому лад могли дати" [5]) на рівні "діти – дорослі" увиразнюють обдарованість і талант Михася. Характеристика Михася гетеродієгетичним наратором спрямована на окреслення за допомогою портретної деталі ("білявенький хлопчик") зовнішності хлопчика, більш детальне розкриття рис характеру хлопчика, специфіки комунікації з дорослими людьми, виокремлення його за допомогою антитези ("Інший, бешкетник, лише помутить вудками воду і ні з чим повертається додому, ще й огризнеться на добре слово. А цей і не чути. Сидить, пильнує за поплавками, як цілком дорослий. За всіма поплавками устежить" [5]) та порівняння ("як цілком дорослий") із середовища однолітків. Про його прагнення бути дорослим, на нашу думку, свідчить така лейтмотивна художня деталь, як носіння батьківських шкарпеток ("Вони великуваті, не тримаються, все сповзають на черевики, а Михась забуває їх поправляти, так і ходить – закаблуками по шкарпетках" [5], "цей хлопчик у батькових шкарпетках" [5], "Він поправив батькову шкарпетку, що сповзла на черевик" [5]). В оповіданні автором використано ще один засіб моделювання образу Михася – презентацію шанобливого ставлення до людей поважного віку, що оприявнюється як на комунікативному (" – Дідусю, дідусю, клює на вашій... – і то тихенько, щоб рибу не сполошити" [5]), так і поведінковому рівнях (під час зустрічі з дідом Антипом Михась уклонився йому, не взяв грошей за свою роботу, приніс відремонтований годинник у хату діда, знаючи про його (діда Антипа) фізичну проблему з пересуванням у просторі). Креативність і прогностичне мислення хлопчика в оповіданні підкреслено описом оновленого довоєнного годинника, деталі якого, зокрема намазані фосфором стрілки годинника, які можна було бачити вночі, заміна на щитку зображення "жінки з граблями" [5] кимось дуже схожим "на самого діда Антипа" [5] за кермом комбайна, виконують характеротворчу функцію й акцентують на здатності хлопчика до емпатії.

В оповіданні "Тихоня" (1954), заголовок якого виконує номінативну й характеротворчу функцію, презентовано образ Толі в аспекті "комунікації" із твариною – конем Тихонею,

обділеного людською увагою та дбайливим ставленням. Прикметним є те, що саме цей міський хлопчик, зовнішність якого окреслено за допомогою епітетів й антитези ("Це був тендітний, бліденький підліток, мало схожий на сільських хлопчаків, огрубілих, засмаглих, немов налаштованих до роботи" [4, с. 687]), завдяки емпатії зміг установити з норавливим конем настільки сильний емоційний контакт, що тварина не тільки виконувала призначену їй роботу, але й прийшла проваджати його на вокзал, коли Толя повертався в місто. Автор детально висвітлює побудову стосунків між хлопчиком та конем, акцентуючи увагу на першому враженні Толі від Тихоні («Ні, досить пристойна конячка», – вирішив Толя, догідливо розправляючи їй таку, як хвіст, пишну смоляну гриву, в якій посіялись реп'яхи» [4, с. 688]), яке контрастувало із загальною думкою про коня ("Конячина так собі, та в линку ліпшої не дадуть" [4, с. 687]), дбайливому догляді за конем ("Вибирав їх якнайобережніше" [4, с. 688], "Сам їв – її годував, сам пив – її напував" [4, с. 690], "Жодного разу не торкнув її батіжком, на стоянках розчісував їй смоляну гриву, в яку набиралося остюків" [4, с. 691]), спілкуванні з конем, до якого Толя звертався, використовуючи пестливі слова ("...чудненька" [4, с. 689], "Тихонечко" [4, с. 689]), захисті Тихоні ("... але Толя довів, що Тихоня не винна, винен він, Толя, винен тим, що забув прив'язати її" [4, с. 690]), вірі в Тихоню, позитивній трансформації характеру коня, увиразненій антитезою на рівні "раніше – тепер" ("...стоїть, горда і непокірна, як камінна статуя" [4, с. 688] – "За ту ласку платила добром, стала покірною та слухняною" [4, с. 690]). Крім вищезазначеного, для моделювання образу Толі В. Земляк окреслив інші аспекти його картини світу, презентовані за допомогою спостережень гетеродієгетичного наратора та комунікації головного персонажа: орієнтацію міського хлопчика на виконання важливої для суспільства роботи, а не на відпочинок під час літніх канікул ("...а Толя неприкаяно походжав батіжком, заздрив їм та все натякав заклопотаним бригадирам, що і він робітник" [4, с. 687]), шанобливе ставлення Толі до поважного віку бабусі ("– Ні, ні, все бабусі. Вони старенькі, то це їм мої трудовні" [4, с. 690]), відсутність

меркантилізму. З огляду на міркування й спогади М. Зарудного [3] про В. Земляка, у яких зроблено акцент на любові митця до коней, що з'явилася ще тоді, коли письменник був сільським хлопчиком, припускаємо, що в оповіданні "Тихоня" є деякі автобіографічні елементи.

В оповіданні "Лісникова дочка" (1955) образи дітей використано для детального розкриття образу Петруні – дочки лісника. Ідеться не тільки про образи її допитливих сестричок Марічки та Федорки, які, намагаючись з'ясувати причини сліз Петруні, потайки перечитували листи, адресовані сестрі, створювали свій уявний світ і мріяли про швидке дорослішання, а про образ малої Петруні, поданий завдяки ретроспекції. Саме завдяки вищезгаданому композиційному прийомові гетеродієгетичний наратор повідомляє про трагедію, що сталася в сім'ї Перевесленків ("Петруня добре пам'ятає той день. У лісі стояла спекота, щось страшне бурмотів у соснах вогонь, а мати лежала на лаві холодна. Над нею довго стояв мовчазний батько, тримаючи на руках сонних малят" [4, с. 697]), і її вплив на психологічний стан Петруні, яка спочатку не могла прийняти реальність смерті матері ("І Петруня тоді дивувалася, що люди рятують ліс і ніхто не рятує її матері. Вона не вірила, що та вже померла, що їй уже не можна повернути життя, зробити такою теплою, пахучою, доброю, як була завжди. Петруня ще довго носила злобу до тих людей і тільки тоді простила їм, як тільки навчилася розуміти, що таке життя і що таке смерть..." [4, с. 697]), а потім тривалий час переживала "реакцію гострого лиха" [9, с. 46]. Факт психологічної травми й посттравматичного стресового розладу після смерті матері, зазначений у ретроспекції, з огляду на сюжет оповідання мав вплив на подальше формування особистості Петруні та детермінував її поведінку в дорослому віці. Прикметним, на нашу думку, є те, що, незважаючи на особисте горе та свій вік, Петруня замінила матір для своїх молодших сестер, забезпечила їм разом із батьком комфортне життя, створивши для маленьких дівчат диво на побутовому рівні.

Висновки. Отже, з образами дітей в оповіданнях В. Земляка пов'язаний концепт дива, творцями якого є діти. Їхні образи змодельовано за допомогою презентації міжособистісних

стосунків, зокрема емпатії до тварин і літніх людей, комунікації з ними, учинків, опосередкованої характеристики, лейтмотивної художньої деталі, портретних деталей. Для виокремлення із загалу дітей, здатних творити диво, та підкреслення вищезгаданої особливості в оповіданнях В. Земляка використано антитези та гетеродієгетичну нарацію. Іноді В. Земляк моделює образ дитини в ретроспекції, роблячи акцент на психотравмуючих чинниках, що детермінують поведінку особистості в дорослому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер С. Образ дитини-сироти в розповідях Лідії Чарської // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 196–202.
2. Єсипенко Д. Психологія мудрої дитини у творчості Василя Стефаника // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 188–195.
3. Зарудний М. Володар чарівного коня // Заповіт любові: Зб. / Упоряд. Б. П. Комар. К.: Рад. письм., 1983. С. 240–246.
4. Земляк В. Вибране: Романи, оповідання / Вступ. слово О. О. Сизоненко; упоряд. Б. О. Прокопенка. К.: Україна, 2013. 720 с.
5. Земляк В. Як закувала зозуля URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=44> (дата звернення: 01. 05. 2023).
6. Клейменова Т. Внутрішній світ дитини в оповіданнях М. Коцюбинського / Т.В. Клейменова // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 173–180.
7. Ленська С. Образ дітей війни у творах Гр. Тютюнника, В. Близнеця, М. Вінграновського // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 373–380.
8. Лопушан Т. Особливості розкриття проблеми ініціації дитини в українській новелістиці порубіжжя ХІХ–ХХ століть // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 149–156.
9. Макаренко О., Федосеева І. Гострі психологічні реакції людини на стресогенні події. Наукові записки. Том 47. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота 2005 С. 45–48.
10. Осадча К. Психологізм дитячих оповідань Михайла Коцюбинського (принципи і засоби зображення характерів) // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 181–187.

REFERENCES

1. Bader S. Obraz dytyny-syroty v rozpovidiakh Lidii Charskoi // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Serii: Lnhvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 196–202.

2. Yesypenko D. Psykhohohiia mudroyi dytyny u tvorchoosti Vasyliia Stefanyka // Aktualni problemy slovianskoyi filolohii. Seria: Lihvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 188–195.
3. Zarudnyi M. Volodar charivnoho konia // Zapovit liubovi: Zb. / Uporiad. B.P. Komar. K.: Rad. pysm., 1983. S. 240–246.
4. Zemliak V. Vybrane: Romany, opovidannia / Vstup. slovo O. O. Syzonenko; uporiad. B.O. Prokopenka. K.: Ukraina, 2013. 720 s.
5. Zemliak V. Yak zakuvala zozulia URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=44> (data zvernennya: 01. 05. 2023).
6. Kleimenova T. Vnutrishnii svit dytyny v opovidanniakh M. Kotsiubynskoho / T. V. Kleimenova // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seria: Lihvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 173–180.
7. Lenska S. Obraz ditei viiny u tvorakh Hr. Tiutiunnya, V. Blyznetsia, M. Vinhranovskoho // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seria: Lihvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 373–380.
8. Lopushan T. Osoblyvosti rozkryttia problemy initsiacii dytyny v ukraiyins'kii novelistytsi porubizhzhia XIX–XX stolit // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seria: Lihvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 149–156.
9. Makarenko O., Fedoseeva I. Hostri psykhohohichni reaktsii liudyny na stresohenni podii. Naukovi zapysky. Tom 47. Pedahohichni, psykhohohichni nauky ta sotsialna robota 2005. S. 45–48.
10. Osadcha K. Psykhohohizm dytiachykh opovidan Mykhaila Kotsiubynskoho (pryntsypy i zasoby zobrazhennia kharakteriv) // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seria: Lihvistyka i literaturoznavstvo: Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 181–187.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.23

Anna Kholod, PhD (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-2479-9721

e-mail: kholodanna@ukr.net

Educational and Scientific Institute
of Psychology and Social Sciences

Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

**THE SPECIFICS OF CHILDREN'S IMAGE MODELING
IN THE STORIES OF V. ZEMLIAK "HOW THE CUCKOO CUCKOLDED",
"TYKHONIA", "FOREST'S DAUGHTER"**

The purpose of the study was to find out the specifics of the modeling of children's images in V. Zemliak's stories "How the Cuckoo Cuckolded", "Tykhonia", "The Forester's Daughter". Descriptive, biographical, analysis, and synthesis methods were used to achieve the above-mentioned goal. As a result of the research, it was

found that the author chose heterodiegetic narration for a more thorough modeling of the image of children. Thanks to the antithesis, V. Zemliak singled out children-characters from the general population and expressed their uniqueness with the concept of a miracle at the level of interpersonal relationships and their abilities. Modeling children's images, the author uses various means of characterization, paying special attention to details, emotional states of characters, specifics of communication with animals, elderly people.

Keywords: *the image of a child, the concept of "miracle", heterodiegetic narrator, antithesis.*